

UN TEXT ROMÂNESC DESPRE ARTA TIPOGRAFICĂ EUROPEANĂ DIN 1841¹

Prin contribuția de față ne-am propus să introducem în circuitul științific contemporan un text publicat în anul 1841 în revista cu mare circulație în Transilvania, *Foaie pentru minte inimă și literatură*, fondată de George Barițiu în anul 1838.

Textul care ne-a stârnit curiozitatea este intitulat *Aflarea și folosul tipografiei* și este împărțit în două părți echilibrate, tipărite, ca de altfel toată revista, cu alfabet chirilic. La sfârșitul celei de-a doua părți apare, în locul semnăturii, o inițială „R” chirilic. George Em. Marica atribuie inițiala lui Ioan Rusu, autorul *Icoanei pământului*². În contextul vremii, având preocupări în domeniu, ne-a dus gândul la eventuala paternitate, alta decât a lui Ioan Rusu, în cazul în care „R” chirilic ar fi „P” scris în alfabetul latin, alfabet utilizat adesea în *Foaie*, în forma de tranziție.

Vasilie Popp, preocupat de istoria tipografiilor românești, dar și a celor de peste granițele României, a realizat în *Prefață* și în capitolul numit *Despre începutul tipografiilor în Europa peste tot* din *Disertație despre tipografiile românești*³ o introducere în istoria tiparului european, bine documentată cu literatura de specialitate, mai ales de sorginte germană⁴. Vorbind despre istoria tiparului îndeobște, vorbește despre influența chinezilor asupra evoluției xilogravurii, despre episodul tipografic din Olanda și îl datează cu anul 1438, referindu-se la Laurentiu Koster, care a tipărit înaintea lui Johannes Gutenberg în Haarlem (Olanda), se referă la câteva date legate de viața lui Johannes Gutenberg și a colaboratorilor săi, dovedind și cunoștințe din geografia Europei. Având în vedere toate aceste cunoștințe și o reală preocupare pentru cunoașterea istoriei tiparului, ne-am îndemnat să ne punem întrebarea, dacă, totuși, nu cumva Vasilie Popp este autorul studiului dezvoltat despre introducerea tiparului în Europa. Nu ne lămurește nici stilul sau limbajul celor doi autori, foarte apropiat, datorită perioadei în care ei au scris, totodată și cercului erudit în care s-au mișcat, fiind amândoi colaboratori ai *Foii*.

Atât Vasilie Popp cât și Ioan Rusu au realizat primele texte în limba română, vorbind despre istoria tiparului în Europa și în România. Chiar dacă textul semnat de Vasilie Popp este mai scurt în comparație cu cel al lui Ioan Rusu, are o calitate pe care Ioan Rusu nu a abordat-o, din păcate. Vasilie Popp face niște trimiteri bibliografice pertinente, de fapt în cadrul întregii *Disertații*, pe când Ioan Rusu, dacă el este autor al *Aflării și folosului tipografiei*, nu mărturisește sursa sa de inspirație și nu face nici o trimitere la bibliografia consultată⁵.

Coroborate, informațiile privind preocupările celor doi contemporani amintiți mai sus, ne îndeamnă la stabilirea paternității studiului despre „folosul tipografiei” lui Ioan Rusu. Mai ales având în vedere că studiile sale de la Viena dintre anii 1827 și 1833, predarea geografiei lumii la Liceul din Blaj, pregătirile pentru realizarea manualului de geografie în două volume *Icoana pământului* și, nu în ultimul rând, proiectul său din anul 1842, care nu a mai putut fi materializat, de a scrie o istorie universală, au necesitat lecturi în biblioteci, care i-au putut oferi, între altele, și informații despre istoria tiparului european⁶.

¹ Publicat sub titlul *Aflarea și folosul tipografiei*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, miercuri, 1 ianuarie, 1841, nr. 1, p. 1-5; nr. 2, p. 9-13.

² George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Bibliografie analitică, cu un studiu monografic, [București], Editura Pentru Literatură, 1969, p. 318.

³ Vasilie Popp, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până la vremile noastre*, Sibiu, 1838. Studiu introductiv, ediție, note, rezumat și indice de Eva Mârza și Iacob Mârza, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 111-113.

⁴ Vasilie Popp citează lucrări din istoria tiparului, din care spicuim: Johannes David Köhler, *Ehrenrettung Johannes Gutenbergs*, Lipsiae, 1741; Ernest Wilhelm Tentzel, *Discours von Erfindung der löblichen Buchdruckerkunst in Deutschland*, Gotta, 1700; Joannes O. Alnandri, *Historia artis typographiae in Svecia*, Rostock et Lipsiae, 1725; Joannes Németh, *Memoria typographiarum inchoati Regni Hungariae et Magni Principatus Transylvaniae*, Pestini, 1818; Michael Denis, *Wiener Buchdrucker Geschichte*, Viennae, 1782 ș.a.

⁵ În lucrarea prezentată aici nu are decât patru note, care oferă doar unele explicații privitoare la text.

⁶ Ștefan Manciuș, *Un geografist uitat: Ioan Rusu*, în *Cultura creștină*, XVII, 1937, nr. 2-3, p. 104-108. Mai nou despre locul și rolul dascălului Ioan Rusu la Iacob Mârza, *Politică și cultură în Transilvania în „Vormărz”: cazul profesorului Ioan*

Aflarea și folosul tipografiei este un studiu pe aproape 10 pagini ale *Foii*, în care autorul face elogiul limbii, scrierii și tipografiei. În primul capitol s-a oprit asupra termenilor „xilografie”, „tipografie” și „stereografie” și explică sensul fiecăruia. În acest sens, Vasile Popp, vorbind despre xilogravură, nu o numește decât tipar cu litere scobite în table de lemn. Autorul „R” trece în revistă popoarele care au folosit xilogravura cu o mie de ani înainte de Christos: chinezi, japonezi și tibetani. Despre greci și romani nu știe să fi folosit xilogravura, dar vorbește despre baterea monedelor, peceților și chiar a literelor independente cu care însă nu s-au tipărit cărțile. Autorul știe că la sfârșitul secolului al XIV-lea și la începutul celui următor, germanii și olandezii au tipărit cu tehnica xilogravurii cărțile de joc și icoane cu texte scurte. La capitolul Marco Polo, părerea autorului nu coincide cu cele ale lui Vasile Popp, care crede că „Marcu Venețian” a adus xilogravura din China, pe când autorul nostru cunoaște această ipoteză, dar nu o crede convingătoare.

Polemica legată de înțâietatea lui Laurens Coster din Olanda ori Johannes Gutenberg din Germania, privind inventarea literelor „mișcătoare” este pe larg descrisă în *Foaiie*. În fond nici istoriografia problemei nu a tras o concluzie finală în privința rolului jucat de Coster în descoperirea literelor mobile.

Prima parte a articolului se încheie cu punerea în discuție a locului, în care ar fi tipărit „Gutenberg”, Strasbourg (1424-1445) sau Mainz. În a doua parte mai completează informațiile legate de viața și activitatea lui Johannes Gutenberg și ai urmașilor lui. Consemnează, în continuare, existența tipografiei în Buda în vremea lui Matei Corvin, în care s-a tipărit la 1472 [*Chronica Hungarorum* de Andreas Hess – n.n.]. Mai mult decât atât, autorul articolului cunoaște și informații despre răspândirea tiparului în Europa, vorbind despre perioada incunabulară (nu folosește acest termen) în Italia, Belgia, Olanda, oprindu-se la „familia Elzevirilor”. Din dinastia tipografilor francezi Estienne, cunoaște numai prenumele lui „Robert și Henric Stefanus, [...] în suta a 16”. În concluzia alineatului, autorul apreciază că până în anul 1500 s-au înființat în Europa circa 200 de oficine tipografice și doar în Italia au funcționat în 55 de orașe.

Surprinzătoare sunt informațiile despre o tehnică sofisticată de tipărire, „stereografia sau stereotipul”: „Aflătorul să zice a fi Johann van de Mey din Leiden la capetul sutei a 16”.

În cel de-al doilea capitol din această parte a articolului, în finalul lui, autorul face un elogiu cuprinzător tipografiei, descoperirii literelor mobile. Explică cât de dificilă a fost evoluția științelor până la această descoperire, folosindu-se doar cărți manuscrise. Știe despre existența bibliotecilor din Antichitate, din Alexandria și Pergam, și despre bibliotecile europene contemporane, posesoare de manuscrise. Conform și preocupărilor sale didactice, apreciază valoarea cărților tipărite pentru învățământ. În concluziile finale aduce în atenție importanța cărților tipărite pentru viața politică a popoarelor, pentru cunoașterea drepturilor și obligațiilor cetățenești, aducând în discuție și „puterea opiniei publice”.

Articolul lui Ioan Rusu, pentru că el trebuie să fie autorul, răspunde problemelor cu care s-au frământat reprezentanții iluminismului și romantismului transilvănean, din categoria cărora a făcut parte și autorul. Prin preocupările sale intelectuale – didactice și de publicistică – a conștientizat și propagat valoarea și rolul tiparului în viața societății: „Acestea și alte mai multe sunt darurile, care le are omenimea de la măiestria tipografiei; cuviincios dară este a număra pe aflătorii ei întră bărbații cei mai vrednici a neamului omenesc, a cărora nume trebuie să fie cinste în toate veacurile”.

EVA MĂRZA

Rusu, sub tipar în volumul *Cultură, politică și politici culturale în România modernă*, pregătit cu ocazia Congresului de Științe Istorice de la Sydney, 2005.

⁷ Se pare că aici Ioan Rusu a avut o problemă, deoarece acești doi termeni nu reprezintă sinonime. Conform *DEX*-ului, 1984, p. 891, corectă este definiția pe care autorul o oferă despre modul de tipărire prin intermediul stereotipiei, mai puțin a stereografiei.

UN TEXTE ROUMAIN SUR L'ART DE L'IMPRIMERIE EN EUROPE EN 1841

RÉSUMÉ

La ci-présente étude remet en circulation un texte roumain datant de 1841 publié dans la revue de grande circulation en Transylvanie, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, revue fondée par George Barițiu en 1838. L'article, imprimé en alphabet cyrillien, comme la revue d'ailleurs, a le titre *Aflarea și folosul tipografiei* (*La découverte et l'utilité de l'imprimerie*), et il est divisé en deux parties équilibrées. La signature figurant à la fin de la seconde partie se résume à la lettre initiale „R” (en alphabet cyrillien). George Em. Marica attribue l'initiale à Ioan Rusu, l'auteur de l'ouvrage *Icoana pământului* (*L'icône de la terre*).

Dans le contexte de l'époque, une autre éventualité de la paternité de l'article peut être remise en discussion. L'initiale du nom de Vasilie Popp, écrit en lettre latine (dans la période de l'édition de la revue l'utilisation de l'alphabet de transition n'était pas inhabituelle), aurait pu indiquer la seconde éventualité. Il faudrait ajouter à cette discussion les préoccupations des deux personnalités de la culture transylvaine de la seconde moitié du XIX^{ème} siècle. Vasilie Popp a été le premier auteur roumain à avoir publié un ouvrage indépendant sur l'histoire des imprimeries : *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până la vremile noastre* (*Dissertation sur les imprimeries roumaines de Transylvanie et des pays avoisinants de leurs débuts à nos jours*) (Sibiu, 1838), dont un chapitre porte le titre *Despre începutul tipografiilor în Europa peste tot* (*Sur le commencement des imprimeries partout en Europe*). C'est ainsi que Vasilie Popp, compte tenu de ses préoccupations dans le domaine, ayant à sa portée une riche littérature de spécialité, que nous retrouvons dans sa *Dissertation*, aurait pu être aussi bien l'auteur de l'article publié dans *Foaie pentru minte, inimă și literatură*.

À son tour, Ioan Rusu, préoccupé par la géographie universelle, traite dans ce contexte de l'histoire de l'Europe. Tout en étudiant l'ensemble des problèmes concernant l'Europe centrale, il a, probablement, trouvé des ouvrages sur l'histoire de l'imprimerie en Europe. Malheureusement, l'article ne fait pas des renvois bibliographiques, ce qui aurait pu témoigner des ouvrages utilisés par Ioan Rusu comme source de son article publié dans *Foaie*. C'est justement en quoi diffère l'approche scientifique des deux auteurs. Vasilie Popp fait des renvois extrêmement riches et importants, tandis que Ioan Rusu ne renseigne pas ses lecteurs sur la bibliographie qu'il a utilisée.

La ci-présente étude cherche à comparer aussi bien le style de deux auteurs contemporains pendant le XIX^{ème} siècle, pourvu d'identifier l'auteur de l'article. Tout en mettant ensemble les renseignements dont nous disposons, nous pouvons affirmer que l'auteur de l'étude sur «l'utilité de l'imprimerie» était Ioan Rusu. Ses études faites à Vienne entre 1827 et 1833, le fait d'avoir enseigné dans le Lycée de Blaj la géographie du monde, la publication du manuel de géographie *Icoana pământului* (*L'icône de la terre*) en deux volumes, tout comme son projet datant de 1842, qui n'a plus été réalisé, celui d'écrire une histoire universelle, ont exigé des lectures faites dans des bibliothèques de l'époque, qui pouvaient lui offrir des renseignements sur l'histoire de l'imprimerie en Europe.

Aflarea și folosul tipografiei (*La découverte et l'utilité de l'imprimerie*) est une étude d'environ dix pages publiées dans *Foaie*, qui fait l'éloge de la langue, de l'écriture et de l'imprimerie. L'auteur analyse la terminologie utilisée à travers le temps, le jargon du métier d'imprimeur, il s'occupe de la xylographie, la phase précédant l'imprimerie, non seulement en Europe, mais aussi bien chez les peuples asiatiques. L'auteur fait aussi la preuve de la connaissance des essais de Laurens Coster de Hollande, tout en portant une polémique sur la primauté dans l'invention de l'imprimerie. Il parle aussi bien de l'activité de Johannes Gutenberg, mais aussi de la propagation de l'imprimerie dans les pays européens, pendant le XV^{ème} siècle et pendant les siècles suivants. Il n'est pas familiarisé avec le terme utilisé de nos jours pour désigner les livres imprimés au XV^{ème} siècle, les *incunables*.

L'article de Ioan Rusu (dont la transcription est annexée ci-dessous), puisque c'est probablement lui l'auteur, répond aux problèmes avec lesquels les représentants des Lumières et du romantisme transylvain se sont confrontés. À travers ses préoccupations intellectuelles – didactiques et journalistiques – il a contribué à rendre conscients ses lecteurs et à propager la valeur et le rôle de l'imprimerie dans la société.

ANEXĂ

Între toate aflările minții omenești, prin care domnul acesta a pământului, lângă lumea de Dumnezeu zidită, s-au gătit și-alta, *io* prețuiesc mai mult următoarele trii: limba, scrisoarea și tipografia, pentru că acestea ajută cultura minții și inimii omului; dezvoltă în el rația sau cuvântul, știința cea dumnezeiască, care rădicându-l peste toate fapăturile pământului, îl pune în treptă numai cu ceva mai jos ca a îngerilor (Psalm 8).

Puterea a afla și forma limba e darul cel mai scump, care l-au dobândit omul de la Dumnezeu, ca să fie om sau ființă nu numai simțitoare, ci și cuvântătoare. Lipsiți de această însușire și acum ar rătăci prin păduri ca alte sălbatică și toate frumoasele și alosele lucruri, ce le-au adus de vr-o câteva mii de ani acestea la ființă, ar fi rămas nemical!

Însă limba numai singură nu ar fi fost în stare a împlini o așa mare lucrare: a cultiva omenimea în acea măsură în care o vedem, și în care s-au aflat și înaintea de vro două mii de ani; că vorbele omului sunt trecătoare ca și alte sunete și urmele prin acelea în mintea sau inima omului făcute lesne pier sau se schimbă. Ele ajung într-un început în puțină depărtare și de se lățăsc prin alții mai departe, pierd mult și se schimonosesc. Mintea omenească dară pășind mai încolo au aflat o minunată mijlocire, prin care se înfige limba, se face stătătoare, se împedecă mutarea ei, se ține sute de ani în acea stare.

Aceasta este scrisoarea, un odor scump! Cea mai nobilă măiestrie pe pământ! Prin ea cugetele și ideile unui om se pot împărtăși cu sute de mii ce viețuiesc în acel timp și să pot păstra pe schimbate pentru milioane, ce vor să viețuiască în viitorime peste sute de ani. Prețioasele monuminte literare din lumea veche le-au păstrat și pentru noi, de poci așa zice Dumnezeiasca aceasta măiestrie, ea singură au făcut și au putut face de și prin întunerecul barbariei veacurilor de mijloc stă lumea nouă cu cea veche clasică în legătură de idei. Câte inimi nu mișcă și acum mădușalele cuvânturi, ce le-au rostit înainte de două mii de ani apărătorii neatrănării Atenienilor Demosten! Și dulcile cuvinte a romanului Cicero cu cât frumsețe supt și acum în scoalele Europei! Toate acestea ar fi rămas îngropate între dărămăturile Atenei și Romei, de nu le-ar fi mîntuit măiestria scrierii de perire! Lumea veche fără aceasta ar fi pentru noi pierdută.

Cine au fost acela vrednic om, pe care l-au întrăbuițat ca pe o unealtă Dumnezeu spre a fericii prin această măiestrie omenirea? Durere! Nu este cunoscut. Panteonul Istoriei, care au dat loc așa multor făcători de rele, numele acestuia nu l-au păstrat, ca să știm cui să mulțămim un dar așa prețios.

Scrisoarea totuși cu neîndăminări împreună. Ea pofteste ostăneală și timp mult și e supusă unor folositoare spre cultura omenimei; înaltul său scop totuși l-au ajuns numai în parte pînă la aflarea noiei măiestrii a tipografiei, care e un mod înlesnitoriu de a scrie sau scrisoare de mașină.

Mintea omenească, care au format limba și au aflat scrisoarea, au adus la ființă și tipografia. Ea fu mai norocoasă; că istoria aflării ei nu e atîta de întunecată ca a scrierii, măcar că și aceasta nu e încă destul lămurită.

Patru sute de ani au trecut de cînd s-au aflat minunata această măiestrie și acum e în toată lumea lățită. Nu numai în toate unghiurile Europei, ci și între vechele popoare a Indostaniei și în America, între negrii Africii și sălbaticii Oceaniei lucră teascul pentru luminarea omenimei.

Interesul, care tot omul iubitoriu de luminarea omenimei trăbue să îl aibă către un lucru atîta folositoriu făcu de un mare număr de bărbați învățați s-au străduit cu mare osteneală a lumina istoria începutului și lățirii acestei măiestrii. Acela interes m-au îndemnat și pe mine să adun pe scurt acelea ce să pot ști mai cu mare apropiere de adevăr despre această materie, atîngînd apoi folosul, care îl aduce omenimei.

I. Înainte de a vorbi despre aflarea tipografiei, osăbim trii plase de tipărire: csilografia, încă tipografie și stereografia. Cea dintîi măiestrie a tipări icoane sau cărți prin table de lemn, în care se află literile scobite nemișcătoare. Tipografia întrăbuițază litere mișcătoare vărsate sau scobite. Stereografia tipărește cu table întregi vărsate din metal, în care literile iar sunt nemișcătoare.

În Asia răsăriteană fu întrăbuițată csilografia cu o mie de ani și mai bine înainte de Hs. de chinezi, japonezi și tibetani, carii și acum numai prin acea măiestrie tipăresc număroasele sale cărți și foi poriodice. Elinilor, romanilor și altor iscusite popoare din lumea veche au rămas csilografia necunoscută, măcar că și acestea au știut a bate bani, și a face peceturi, ba și litere din metal scobite și mișcătoare au întrebuințat. Cîtă pagubă că nu au pășit mai încolo să le fi întrăbuițat aceste și în tipărirea cărților! Scumpele monuminte a literaturii elinilor și a romanilor s-ar fi păstrat în mai mare număr și barbaria ce au urmat din strămutarea popoarelor, s-ar fi împedecat sau stîmpărat, de s-ar fi aflat în acelea timpuri măiestria tipografiei.

Pe la capetul sutei a 14. și la începutul a 15. au întrăbuițat nemții și olandzii csilografia în tipărirea cărților de jucat și a icoanelor, pe care nu arareori se scrie ceva nume, ba și sentenții întregi. *Cum că ar fi adus această măiestrie din răsărit călătorul venețian Marco Polo*, nu se vede a fi adevărat. Din lucrurile nemților de această plasă e cunoscută o icoană a S. Hristofor cu două rînduri de scrisoare tipărită pe la anul 1423 și analele cetății Harlem arată că pe acel timp, ba încă mai curînd, au fost măiestria csilografiei în floare și la olandzi. Aceștea au tipărit nu numai icoane, dară și cărțile întregi prin csilografie. Vestit au fost în numita *măiestrie Laurentie Kister (Laures Ianssoen Küster*, adică făt sau clisieriu în o beserică din Harlem), care au trăit de la anul 1370-1440 și au tipărit mai multe cărțile; precum Historia S. Johannis evangelistae, Donatus, Biblia pauperum, vestita carte: Spiegel Onzer Behoudenisse [Spiegel unser Behendnisse – n.n.], despre care totuși zic unii a fi tipărită cu litere mișcătoare, și altele.

Și aflătorii tipografiei în țara nemțască încă au început de la csilografie. În aceasta au făcut *întîiele sale cercări Ioan Gutemberg în Strasburg pînă la anul 1444*. Prin ceasta au tipărit mai tîrziu el în Mainz o gramatică numită Catholicon și au început și o Biblie.

Mai era de făcut un paș, adică a întrăbuița litere mișcătoare, care tipărindu-se o față să poată folosi și la alta. Pașul acesta s-au făcut, și așa csilografia s-au mutat în tipografie.

Însă, cine ar fi aflătorii tipografiei? și în ce loc ar fi început acela noua măiestrie? încă după multa cercare nu s-au pus afară de îndoială. Două popoară se ceartă pentru cîntea a fi născut acel vrednic bărbat și trii cetăți pentru cîntea a fi întîiul loc a folositoareii aflări.

Olandzii zic că *Koster din Harlem* nu ar fi rămas numai cu csilografia, ci pășind mai încolo ar fi întrăbuițat litere mișcătoare scobite, întîie din lemn, apoi din plumb și cusutori și că un ajutătoriu a lui, furînd din unelte-i, ar fi fugit la Mainz, unde la anul 1442 ar fi tipărit două cărți: Alexandri Galli Doctrinale și Petri Hispani Tractatus.

Din documintele aduse de apărătorii acestii păreri se vede că în Olandia pe la începutul sutei a 15. s-au tipărit mai multe cărți cu litere mișcătoare, înainte de a se înființa această măiestrie prin nemți în Strasburg sau Mainz. Mai încolo, tipariul olandesc și pe la anul 1480 au avut formă tot osăbită de cel nemțască, ce arată a-i fi fost și începutul altul. Spre arătarea furțișagului din făuriștea lui Koster sau că de aicea s-ar trage începutul tipografia nemțască, totuși nu sunt destule documintele pînă acum cunoscute.

Cei mai mulți dintre scriitorii nemțești voiesc a răvindica și aceasta cînte poporanului seu *Ioan Gensflaiș* numit Gutemberg. Acesta s-au născut în Mainz în anul 1397 sau după alții 1400 și au murit 1468. Unii zic că Gutemberg ar fi început măiestria sa în Strasburg unde au viețuit de la anul 1424-1445, alții socotesc Mainzul a fi locul aflării tipografiei, în care s-au mutat pe la anul 1445 Gutemberg din Strasburg.

Cum că acesta și în Strasburg au făcut cercări de a tipări cu litere mișcătoare cam pe la anul 1438 și cum că ar fi avut acolo teasc de tipărit e destul de adevărit; însă acestea se văd a fi fost numai cercări, că ceva carte în Strasburg tipărită în acest modru nu s-a aflat și întorcîndu-se de acolo în Mainz au luat la rînd iar csilografia.

Gutemberg s-au întors în patrie foarte lipsit, fiindcă avuțiile și le-au fost isprăvit prin cercări nenorocoase; ca să aducă măiestria începută la deplinire avu lipsă de ajutori străin, care l-au și dobîndit de la aurariu (nu doftor) dein Mainz *Ioan Faust*; însă numai pe lîngă mită mare și cu acea legătură, ca o parte a dobînzei să fie a lui Faust.

În această soțietate fu primit nu mult după aceea și un al triilea *Petru Șeffler* din Gernsheim, bărbat iscusit în mehanică și dăruit cu minte foarte aflăcioasă. Soțietatea acestor trii bărbați făcută la anul 1454 au adus măiestria tipografiei la acea deplinire, în care în cele esenciale se află pînă în zioa de astăzi; că Șeffler însoțit cu Gutemberg au aflat modru de a *vârșă literile* și negreală mai bună; au îndreptat mehanismul teascului; au făcut litere capitale de lemn foarte frumoase; patricile, matricile ș.a. sau le au aflat sau le au adus la deplinire. Gutemberg dară au fost întîiul aflătoriu a tipografiei nemțești; el o au socotit-o și o au adus la ființă cu osteneală de mai mulți ani. Faust au fost ajutătoriu cu bani, precum se vede numai din speculație neguțătoarească; iar Șeffler e îmbunătățitoriu ei și deplinitoriul. Aceasta măiestrie o avem de mulțămît celui dintîi; însă mai întru așa măsură și celui de pre urmă.

Gutemberg însă nu putu gusta din pîrga măiestriei sale; că neguțătoriu Faust văzîndu-o pe aceasta acum deplinită, au socotit că va fi mai bine a cîștiga prin ea numai singur. Rădică dară proșes în contra lui Gutemberg și poștește banii împrumutați dinpreună cu mita peste tot 2020 fiorini. Gutemberg nu poate plăti, din care pricină i se iau toate uneltele și se scoate din soțietate, în care rămîne acum numai Faust și Șeffler. Aceasta s-au întîmplat pe la anul 1455.

Gutemberg rămîne iar sărac cum venise din Strasburg, fără bani și fără unelte. Capătă totuși mijloace nouă, prin care se mai pune o dată în picioare. Un doftor Humeri au fost vrednicul bărbat, care i-au întins mîna de ajutoriu. El gătește unelte nouă; rădică altă tipografie și tipărește mai multe cărți; însă fără a-și însămnă numele, cînd soții lui mai dinainte își vestesc cu mare fală lucrurile. Între cărțile de

Gutenberg după despărțire tipărite mai de însemnat este un chelindariu astrologic-medicesc de anul 1457. Alegătorul (Elector) de la Mainz Adolf al II-lea cam pe la 1465 cunoaște vredniciile lui Gutenberg și îl primește în curte unde cam în anul 1468 își sfârșește viața atîta folositoare omenimei.

II. Faust și Șeffler mîna măiestria mai încolo și tipăresc multe cărți foarte frumos. Faust cu Gutenberg tipărise o gramatică numită *Catholicon*, însă prin csilografie. Cercarea cu litere mișcătoare au făcut-o în o biblie; însă după osteneală și speze multe sporiul era puțin. După aflarea noului metod a vărsa literile s-au început biblia din capet, care s-au și gătit în 640 foi cam pe la 1454, precum se vede; că în ea nu se află anul însemnat. Aceasta se numește Biblia gutenberghească și să zice cartea cea dintîi tipărită cu litere vărsate; măcar că e de crezut că cercările și cu litere vărsate s-au făcut în cărți mai mici; precum sedule de indulgenții, gramatici sau donaturi* ș.a.

După despărțirea soțietății Șeffler să face ginere lui Faust, luînd muere pe Hristina, pe fiica acestuia. Cartea mai de frunte tipărită prin acesti doi este Psaltirea de anul 1457, în care să cuprindă slujba dumnezeiască pentru mănăstiri, a căria numai unele părți sunt tipărite, altele lăsîndu-se albe s-au scris apoi cu mîna. Ei pe unele cărți însemna locul și anul tipăririi, precum și numele tipăritorilor; în altele toate acestea rămînea neînsemnate, doar din pricina, ca să se poate ca manuscrise vinde cu mai mare preț. Faust prin neguțătoria cu cărți au ajuns la mari avuții. Cu acest negoț mergea adeseori la Paris unde au și murit de ciumă în anul 1466.

Șeffler au lucrat după moartea socru-său singur, sau numai pe sama sa. El parte prin averile de la Faust rămase, parte prin neguțătoria cu cărți au ajuns de era unul dintre cei mai avuți cetățeni a Maințului, ba au ajuns și mădulariu județului de acolo și au murit la anul 1502. Cartea mai de frunte numai de Șeffler tipărită e *Decretum Gratiani* în anul 1472. Din familia lui au mai fost și alți tipografi vestiți în Ghermania, dintre carii unul Petru Șeffler tiparul au rădicat o officină și în Veneția.

Aceasta măiestrie întîi s-au ținut ascunsă, dară de la anul 1462 s-au lătit prin mai multe cetăți a Ghermaniei, a Italiei și a Galliciei, ba supt Matias Corvinus în anul 1472, s-au rădicat întîia officină și în Ungaria în Buda. Causa lătirii ei să zice a fi fost bătaia întră graful Diter de Iselburg și Adolf de Nasau, pornită pentru alegătoria Maințului, în care cuprinzînd ostașii lui Adolf Maințul au împrăștiat lucrătorii din tipografia lui Faust și Șeffler, carii apoi în mai multe locuri au rădicat tipografii nouă; însă și înainte de aceasta s-au tipărit cărți prin litere vărsate în Bamberg de un anume Pfister. Vestită este o Biblie a acestuia tipărită să zice pe la anul 1457, adică în un timp cu Psaltirea lui Faust și Șeffler și cu tipariu încă mai deplinit. Cum ar fi trecut în Bamberg așa curînd măiestria tipografiei, nu e încă adevărit, de nu cumva și aceasta are început osăbit ca cea din Harlem.

După nemți are mai mult a mulțami tipografia italilor. Lățitorii acestei măiestrii în Italia au fost nemți. Dar deplinitorii ei itali. Aceștea au introdus literele rotunde în locul celor cornurate nemțești sau gotțești; ei au vărsat tipariu grecesc (Ioan Filip de Lignamine în Roma, în anul 1470) evreiesc și arăbesc; scobirea în aramă, titulele cărților și tipărirea cu aur sunt lucru italilor. Vestiții tipografi Aldus și Bodoni au fost itali. Belgii, olandzii, frâncii și englezii încă se numără întră deplinitorii măiestriei tipografice. Dintră olandzi mai vestiți sunt tipografii din familia Elzevirilor; iar dintră frânci: Robert și Henric Stefanus, cei dintîi în suta a 16 și 17 cești de pre urmă în suta a 16.

Măiestria tipografică s-au lătit atîta de repede, cît până la anul 1500 s-au aflat în Europa la 200 oficine și în singură Italia în 55 cetăți.

Spre mare înlesnire a tipăririi s-au aflat mai tîrziu stereografia sau stereotipul. Prin acesta cărțile, din care să vînd ecsemplare în mai mare număr, să tipăresc mai repede și cu puține speze, mai curat și mai corect ca cu tipariul de rînd. Aflătorul să zice a fi Johann van de Mey din Leiden la capetul sutei a 16. L-au întrebuințat la începutul sutei a 18 și unii englezi, să vede totuși a fi fost nedeplinit până l-ar fi îndreptat pe la anul 1794, Didot din Paris și mai cu samă în anul 1804, Lordul Stanhope în Anglia. Vestite sunt edițiile clasicilor grecești și lătinești tipărite prin stereotip de Firmin Didot în Paris și de Tauhniț în Laipțig.

Măiestria tipografiei dară s-au început din csilografie și întîi în Harlem în Olandia prin Laurentie Coster, apoi în Ghermania prin Gutenberg și soții lui. Mărirea aflării totuși să cuvine acestor de pre urmă din pricina că ei nu au avut ceva cunoștințe despre aflarea celui dintîi și că nu a aceluia, ci a acestora măiestrie s-au lătit prin lume. Stereografia este numai un metod înlesnitoriu și de preț mai puțin ca tipografia. Să vedem mai încolo folosul ei.

* Așa să numea gramaticile lătinești de la Aelius Donatus, gramatinul din suta a 4.

Tipografia este una din acelea măiestrii, de la care atîrnă cultura omenimei. Prin ea s-au făcut limba un organ pentru luminarea a tot neamului omenesc. Ea este o armă sufletească puternică în mîna omului, prin care face acesta, ca folositoarele cunoștințe să străbată în toate părțile; este o mijlocire, prin care unul vorbește către milioane și adevărul de unul aflat să poate lăși în toată lumea; ea este un scump dar dat din ceriu ca să răverse peste pămînt.

Folosul ei au fost cu atîta mai mare, că fu aflat în timpul cel mai întocmit. Atunci era în mare parte slăbită puterea feudalismului; prin aflarea pulberilor de pușcă și științele începuse a împrăștiia întunerecul veacurilor de mijloc; era totuși puternică luptă întră întuneric și lumină, și aceasta lipsă de o asemenea armă s-au nici de cît, s-au numai tîrziu ar fi putut învinge.

Folosul acestei măiestrii se întinde peste toate plasele omenimei; că toate instituturile ce năzuiesc spre luminarea și ajutorința ei, au aflat ușurare. Ea ajută înaintarea științelor; ea au deschis modru de a să putea acestea lăși prin toate plasele poporului; ea au îndreptat și starea în soțietatea cetățenească.

Tipografia are Europa de mulțămît deplinirea în care să află științele, la care înainte de aflarea ei numai acelora era deschise calea, pe carii sau norocul îi înzăstrase cu multe avuții, sau firea îi dăruise cu minte atîta de ageră, cît să nu aibă lipsă de ajutoriu străin. Cărțile era atîta de scumpe, cît cel cu mijloace numai de mijloc era împedecat de a-și cîștiga și cele mai de lipsă din ceva plasă a științelor. O Biblie să vindea nu arare ori cu 1000 fiorini de aur. Un învățat din suta a 15, Antonie de Palermo, ca să cumpere un ecsemplar din Liviu fu silit a-și vinde moșia. Spre cîștigarea unei mici biblioteci numai de vro cîteva sute de volumuri să pofta mai mari speze de cît să le poate purta un privat. Ce era dară să facă cei lipsiți, sau numai de mijloc înzăstrați? Ei era siliți a să ajuta cu puține mijloace literare, ce i le da soartea în mînă; sau a scrie cu multă osteneală și de multe ori din exclamare greșite: însă și de acestea nu să prea afla, că fiind puține, căpătarea lor mai de multe ori atîrna numai de la întîmplare. – De cîte ori și celor mai ageri cercători nu rămînea ascunse multe adevăruri, care le aflase alții cu mult mai nainte? De cîte ori nu să perdea ostenealele multora puse în ceva plase de științe? și cei după ei fiind siliți a începe din capet, cum ar fi putut a merge departe? unde era atunci atîta folositoarele ajutorințe: foile periodice, leccicoanele, ențicopediile și altele ca acestea? Ba tocma să fi și venit la ființă, ar fi rămas în puține mîni și nice a suta parte din lucrarea care o fac nu o ar fi făcut și fiind căile pentru lășirea cunoștințelor așa puține și cuminecarea întră literați atîta împedecată, cît de lesne să putea lăși ceva greșală eșită din condeiul unuia, neajungînd la aceia, carii ar fi putut-o îndrepta, sau rămîind îndreptarea ei altora necunoscută?

Mai mult încă ajută tipografia lășirea științelor, sau mai bine a cunoștințelor folositoare întră toate plasele lăcuiitorilor. Să lăsăm că bărbați dăruți cu minte ageră ar fi în stare a face mare sporu în științe și cu ajutorințe literare mai puține; să lăsăm că dărnicia și avuțiile ar aduna tesaure literare în destulă măsură și numai în manuscrise. Alecsandria și Pergamu din timpurile vechi, mulțimea bibliotecilor din Ispania supt domnirea arabilor, precum și miile de manuscrise, ce să află astăzi în cele de frunte biblioteci a Europei, ne sunt pildă de acest lucru. Însă, cine nu vede că în așa întîmplare partea cea mai mare a poporului ar rămînea lipsită și de cele mai trebuincioase cunoștințe? Că de aceia, carii să sporească fără ajutoriu sunt foarte rari și mijloacele literare ar fi numai la puțini în mînă. Cărțile pentru școale s-ar scrie în puține ecsemplare, și cu mare ostăneală și o mulțime de cărți prin care popoarele culte să străduiesc a vărta luminare și în plasa mai de jos a lăcuiitorilor nu ar putea să nu lipsască. Un înalt părete ar despărți atunci plasa poporului culte de cealaltă și aceasta ar fi ca judecată să rămîie în neștiință, în prejudecăți și în întuneric fără ceva nădejde de a să putea lumina, precum au fost și la cele mai culte popoară în vechime. Tipografia au răsipit acel părete despărțitoriu, dînd modru învățaților să poate lumina toată omenimea. Prin ea după zisa unui vestit bărbat*, soțietatea tuturor cugetătorilor în toate părțile lumii s-au mutat în o biserică văzută. Monumintele științelor sunt acum mîntuite de pierire. În zădar ar mai cerca un Omar**, sau un Ci-Hoang-Ti*** să nimicească cărțile lor neplăcute; că mulțimea, în care să află, le ar mîntui de pierire. Mai pre urmă măiestria tipografiei au adus mult spre îndreptarea stării politicești a popoarelor. Ea este o puternică mijlocire a îndemna pre acestea spre tot ce e bun, drept și folositoriu; este o mijlocire a învăța pe fiecare mădulariu a soțietății cetățenești datoriile, care trebuie să le îplinească cătră patrie și Domnitor; însă și drepturile, care-i să cuvin lui și tuturor din acea soțietate. Și cine nu cunoaște puterea opiniei publice în fericirea popoarelor, în îndreptarea ocîrmuitorilor spre luarea folositoarelor măsuri?

* Herder.

** Despre Omar, califa arabilor să zice că ar fi poruncit a să arde cărțile din biblioteka Alecsandriei; însă să știe că prădătorii ei au fost niște fanatici creștini supt împăratul Teodosie și așa arabii au ars numai ce rămăsesă de creștini.

*** Acesta au domnit în China în a 3 sută înainte de Hs. și au ars cărțile sfinte a chinezilor, gonind cu mare tiranie pe apărătorii lor.

Aceasta numai prin teasc ajutată poate veni la așa treaptă, cît să fie cumpănitoare spre a nu cuteza în contră.

Acestea și alte mai multe sunt darurile, care le are omenimea de la măiestria tipografiei; cuviincios dară este a număra pe aflătorii ei întră bărbații cei mai vrednici a neamului omenesc, a căroră nume trebuie să fie cinste în toate veacurile.